

Hikmet Yurdu Yıl:1, S.2, (Temmuz-Aralık-2008) ss. 111-140

Lebid b. Rebia ve Tevhide Çağırın Şiiri

Mehmet YOLCU*

ÖZET

Bu makalede öncelikle Lebîd b. Rabîa el-Âmirî'nin yetiştiği sosyo-kültürel çevre, kişiliğinin hususiyetleri tespit edilmiştir. İkinci olarak Lebîd'in edebi kişiliği ve Arap edebiyatındaki yeri incelenmiştir. Üçüncü olarak da Lebîd'in Tevhide bir çağrı gibi inşad edilen bir ifadesi üzerinde durulmuştur. Onun şiiri bu açıdan incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lebîd b. Rebia, şiir tahlili, edebi şiir tahlili,

ABSTRACT

Lebid b. Rabiah and His poet which call the unity of God

In this article, firstly socio-cultural environment where Lebîd b. Rabîa el-Âmirî grew up and his personality's characteristics had been fixed. Secondly Lebîd's self of literary and his position in the Arabic Literature had been searched. Finally had been studied on Lebîd's a statement which had been read poem like an invitation to Tawhid. From this point of view his poem had been examined and commented.

Keywords: Lebîd b. Rabiah, poet, analysis of poet

I. Şair Lebîd: Kimliği, Kişiliği ve Sos-Kültürel Çevresi

a. Lebîd'in Yetiştirdiği Sosyo-kültürel Çevre

Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Âmir'in yetiştiği çevre pagan kültürün egemen olduğu bir putperest cemiyettir. Birkaç bölgede yer alan önemli merkezleri oluşturan belli başlı şehirlerden başka hayat genelde bedevi çizgide kalmıştır. Hayvancılık ve avcılık ile geçinilmektedir. Mera ve otlak arama sebebiyle arada bir göçlere de rastlanmaktadır.

* Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap bili ve Belağati Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi.

İnsanlar genelde putlara tapmakta ve bunlar aracılığıyla Allah'a yaklaşıcaklarına inanmaktadır. Hayatın her adımında putlar egemendir. Putlar adına söylenen sözler, ileri sürülen görüşler ve onlar adına kesilen kurbanlar, onlara hizmet için ekilen tarlalar, bağlar, bahçeler toplumun her alanında hâkim durumdadır.

İnanç, düşünce, hayat tarzı ve sosyo-kültürel çevre cemiyetin kayıt defteri ve hafızası makamındaki şiir ve edebi ürünlerde konuşlanmıştır. Şiir ve edebiyat toplumun aynası ve tarihi belgeleri mesabesinde. Şimdi bu açıdan cahiliye şiiri ve şairlerinin toplumdaki yeri ve önemine bir göz atalım.

Cahiliye şiirinin yetiştiği çevre *bâdiye*dir. Bu nedenle şiir de *bedevî hayatın aynası* olmuş ve genelde deve, çöl, badiye, göçebe hayat, vahalar, ırmaklar ve tepeler etrafında yoğunlaşmıştır. Şehirlerde kimi şairler yetişmiş olmasına rağmen, büyük şairlerin tamamına yakını veber/çadır ehli olanlardandır. Cahiliye mensupları da Müslüman şiir bilginleri de herhangi bir şehirli şairin bedevi şairleri geçtiğini kabul etmezler.¹

Şiirin önemi, cemiyette şairi öne çıkarmıştır. Yaklaşık 500 yıl süren bu dönemde *Şâir*, kabilesinin, üzerinde hassasiyet ve ihtimamla eğildiği hasletlerin temsilcisi olmuştur. Kabile içinde onun da *seyyid* ve *hatîb* gibi saygın bir yeri vardı. Kabilenin kahramanlıklarını tescil etmek, düşmanlarına karşı onu savunmak ve cemiyetteki şan ve şerefini korumak onun göreviydi.²

İbn-i Reşîk (v. 1071) der ki: Araplar şâirleri, özel bir övünç kaynağı saymışlardır. Bir kabilede bir şair yetiştiğinde diğer kabileler, onları tebrik ederlerdi. Bunun için büyük yemekler yapılır, kadınlar toplanır, büyük eğlenceler düzenlenirdi. Şair namus bekçisi, şerefin hâmisî ve iyilikle nam salmanın en esaslı aracıydı. Onlar ancak üç kişiyi tebrik ederlerdi: Erkek çocuğu olan veya cins atı yavruleyen kişiyi, bir de içinden şair çıkan kabileyi bu sevinç halinden dolayı kutlardı.³

¹ Ferrûh, Ömer; *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî* (7. B., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1997), I, 76.

² Furat, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1996, I, 64.

³ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihî* (thk. Muhammed Karakazân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1408/1988), I, 49.

Câhız (766-869) der ki: Cahiliye döneminde hitabetiyle ün yapmış *hatîpler* çoktu. *Şâîrler* ise, onlardan daha çoktu. Hem şair hem hatip olanların sayısı daha azdı.⁴ Hem Cahiliyede hem de İslâm'dan sonra her kabiledede ve aşirette sayılamayacak kadar çok şair yetişmiştir. Onun için adı sanı duyulmamış o kadar şair vardır ki, anlatmakla bitmez.⁵

Kabilede şâîrlere, daha çok ihtiyaç duyulurdu. Çünkü onlar hem kendilerini savunur, hem de önemli günlerini tescil edip kalıcı hale getirirlerdi. Şanlarını yüceltir, düşmanlarını korkutur, süvarilerini kahraman olarak tasvir eder, bir başka şairin yaptığı saldırıyı, hiciv ve karalamayı bertaraf eder ve onların propagandalarını etkisiz hale getirirdi.⁶

Şairin söyledikleri uçup gitmesin, kalıcı olsun diye kendisine refakat eden, şiirlerini ezberleyen ve gerektiğinde inşad eden bir *râvîsi*, bazen de *râvîleri* bulunurdu. Şairin şiirlerini hafızalarında toplamış olan *râvîler*, onların insanlar tarafından ezberlenmesini de teşvik ederlerdi. Haklarında menkıbevî rivayetler bulunan Hammad er-Râviye (ö.772), el-Mufaddal (ö.785), Halef el-Ahmer (ö.791) bunların en başta akla gelenleridir. Onlar tarafından muhafaza edilen *el-Mu'allakât*, *el-Mufaddaliyât*, *el-Esma'iyât* adlarıyla elimizde bulunan şiir mecmuaları, Arap şiirinin günümüze kadar gelişini de sağlamıştır.⁷

Araplar arasında yaygın olan saldırılar ve savaşlar onların hayatında önemli yer tutmuştur. Bunlar onların edebiyat hayatına da yansımıştır. Önemli olaylardan sonra Ukaz panayırında şairlerin duayenleri önünde söz ve şiir yarışması yapılırdı. Sözelimi Nâbiga'nın önünde yapılan şiir yarışmasında birinci olan kişiye çeşitli ödüller verilir ve onun şiiri "asılırdı." Bu şiirlere: *Muallekât* denirdi. Bu, o şiirin nefis, çok değerli bir *inci gerdanlığı* (es-Samut) kıymetinde olduğunu, boyna takılmış bir gerdanlık, salonun ortasına asılmış yaldızlı bir şeref levhası gibi kabul edildiğini ifade ederdi.⁸ Ayrıca o şiirin, altın harflerle yazılıp

⁴ Câhız, Ebû Osman Ömer b. Bahr (255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn* (thk. Abdusselam M. Hârûn, Kâhire 1948-1950, ofset baskı Dâru'l-Cil, Beyrut, ts), I, 45.

⁵ İbn Kuteybe Ebû M. Abdullah b. Müslim (276/889), *eş-Şi'r ve's-Şuarâ* (Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1964), s. 13.

⁶ Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, IV, 83. Ayrıca bkz. Aynı müellif, *ae*, I, 241; Ferrûh, *age*, I, 89.

⁷ Furat, *age*, I, 65.

⁸ Huart, Clement; *Arap ve İslam Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, kısa matbaa sanayi, Ankara, ts. s. 17.

Ka'be'nin duvarlarına asılması, zihinlere asılması, ezberlenip, gerektiğinde ezberle okunması demektir.⁹

Araplar genelde önemli sözleşmeleri, barış antlaşmalarını, önemli taahhütlerini yazıya geçirip Ka'be'ye asarlardı. Bu konuda pek çok rivayet tespit edilmiş ve tevatür derecesine ulaşan haberlerle kaydedilmiştir ki, onlar bu şekilde derece alan şairlerini yazıya geçirip, Ka'be'ye asarlardı. Bu da bir nevi yayın sayılırdı ve o şiirin halka mal olmasına yol açardı.¹⁰

Bu şekilde şiirleri derece girip, *Muallaka* adını alan şairler tam olarak tespit edilemese de üzerinde büyük bir ittifak bulunan şairler sekiz tanedir. Bu şairler, Ebû Zeyd el-Kuraşî (yaklaşık 1000 yılları) tarafından yapılan tespite göre, şunlardır: 1- İmru'u'l-Kays el-Kindî, 2- Züheyr b. Ebî Sülmâ el-Müzenî, 3- en-Nâbiga ez-Zübyanî, 4- el-A'sâ el-Kaysi, 5- Lebîd b. Rabîa el-Âmirî, 6- Amr b. Kelsûm et-Tağlibî, 7- Tarafa b. El-Abd el-Bekrî, 8- Antara el-Absî'dir. Kimileri bunlara ilaveten 9- el-Hâris b. Hillize el-Bekrî ve 10- Abîd b. el-Abras el-Esedî'yi de ilave ederler.¹¹

Kur'ân'da cahiliye şiirine kimi işaretler olduğu da söylenebilir: *Biz nereden bir resul göndermişsek onu mutlaka kavminin lisanı ile göndermişiz ki onlara ilahi mesajı açıklayabilsin.*¹² Kur'ân'da kullanılan bütün söz türleri Arapların öteden beri kullandıkları üsluplardır. Öte yandan Emevîler ve Abbasiler döneminde yaşamış büyük şairlerin divanlarında cahiliye şairlerinin şiirlerine, isimlerine ve hususiyetlerine değinildiğine rastlanmaktadır.¹³

Şair, şiir, hitabe ve sözün güzeline gösterilen bu büyük ilgi doğal bir süreç içinde onun saflaşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Her yıl gerçekleşen hac ve orada kurulan Ukâz, Mecenne, Zu'l-Mecâz gibi panayırar, yapılan yarışmalar ve derece alanlara verilen ödüller bu konuda Arapça için köklü, geniş birer katkı olmuştur.

⁹ Ferrûh, *age*, I, 74-75; Furat, *age*, I, 65.

¹⁰ Bkz. Esed, Nasıruddin; *Mesâdiru's-Şi'ri'l-Câhilî ve Kıymetuhât-Târihiyye*, Kahire 1956, s. 134 vdd., özellikle 169-172. sayfalar.

¹¹ Bkz. Kuraşî, Ebû Zeyd b. Ebî'l-Hattab, *Cemheretu Eş'âri'l-Arab* (Mısır 1308: Ofset baskı: Beyrut 1963), s. 45; İbn Reşîk, *el-Umdê*, I, 49, 78; *Mucemu'l-Udebâ*, I, 335; Furat, *age*, I, 74, 77, 80, 81.

¹² 4/Nisa 14.

¹³ Bkz. Ferrûh, *age*, I, 86-87.

Kur'ân, onların bu inanç, düşünce, ibadet ve diğer alışkanlıklarıyla boyuna savaşmıştır. Melekleri Allah'ın kızları, putlarını Allah'a yaklaştıran kutsal varlıklar olarak görmelerinin hiçbir aslı ve dayanağı bulunmadığını defalarca yüzlerine vurmuştur. Onlar ise Kur'ân'ın bu apaçık meydan okuyuşlarına karşı ipe sapa gelmez iddialar, inatlaşmalar ve yorumlarla direnmeye çalışmışlardır.¹⁴

Bununla beraber cahiliye döneminde yetişen herkes mutlak manada müşrik değildi ve paganlık kültürüne rağmen tevhit ve haniflik yolunu bulmaya çalışan ve bunun çaba sarf eden insanlar da bir çevre oluşturmuşlardı. Onlardan biri hakkında Resûlullah (sas) buyurur ki:

أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةً لَبِيدٍ

“Bir şairin söyleyebileceği en doğru söz Lebîd'in sözüdür.”

Yani, hiçbir şairin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmamıştır.¹⁵

Bu kutlu söz kimin sözünü takdir etmekte, hangi sözü tebci etmektedir?

Malumdur ki, bu sözün hedefinde dünyanın her tür ahvalini gördükten sonra Müslümanlıkta karar kılan ve orada huzura kavuşan hem cahiliye hem İslam şairi sayılmış duyarlı bir yürek sahibi sahâbî Lebîd b. Rabîa vardır. Biz de bu makalede onun meşhur beyti üzerinde yoğunlaşarak taşıdığı zengin anlamları üzerinde duracağız.

Öncelikle Lebîd'in bu beytinde dile gelen eğilimin genel geçer bir düşünce mi yoksa sadece burada öylesine görünen öncesi ve sonrası olmayan bir parıltı mı olduğunu tespit etmemiz uygun olacaktır.

Herhalde şirkin en fazla öne çıkacağı yer şairler jürisi önünde değerlendirilip ödüllendirilen *Muallaka'sı* olabilirdi. Yapılan incelemelerden anlaşılmıştır ki, 91 beyitlik kâmil *Muallakası* şirkten herhangi bir unsur veya mana taşımaz. Aksine tevhide işaret sayılabilecek birkaç beyitten biri şudur:

فَأَقْنَعُ بِمَا قَسَمَ الْمَلِكُ، فَأَيْمًا

قَسَمَ الْخَالِقَ بَيْنَنَا عَلَامُهَا

¹⁴ Bkz. 2/Bakara 23-24; 16/Nahl 100-108.

¹⁵ İbn Abdilber [Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nemerî (463/1071)], *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb* (e-shamela yayını), I, 414.

Melîk'in verdiği kanaat et, çünkü

*İnsanları aramızda bölüştüren onları iyi bilendir.*¹⁶

Hız. Ömer, Lebîd'in tevhidi vurgulayan kasidesinin özellikle rivayet edilmesini ve onun kayıtlara girerek kaybolmasının önlenmesini arzu eder ve bunu çokça etrafındakilere söyler, emrederdi:

إِنَّ تَقْوَى رَبَّنَا خَيْرٌ نَقْلٌ ... وَيَأْتِنُ اللَّهُ رَيْثِي وَالْعَجَلُ

... أَحْمَدُ اللَّهُ فَلَا يَدُّ لَهُ ... بِيَدَيْهِ الْخَيْرُ مَا شَاءَ فَعَلْ

Şüphesiz Rabbimizin verdiği takva en büyük armağandır

Gecikme de erken gelme de şüphesiz Allah'ın izniyledir.

Allah'a hamd ederim, Onun asla dengi olamaz

*Hayır onun ellerindedir; dilediğini yapar.*¹⁷

b. İslam Dini ve Şairlik

Şiir, İslam'ın ilk geldiği sırada bir süre duraklamıştır. Genelde tüm Müslümanlar önceliği Kur'ân ve İslam ilkelerine vermişlerdir. Bununla beraber hem Resûlullah hem de diğer büyük sahabeden pek çok kişi şiirle ilgisini kesmemiştir. Hulefâ-i Râşidîn dahil, birçok ilim irfan sahibi sahabe şiir inşat etmiş, okumuş, dinlemiş, onu kimi yerde bir silah olarak da kullanmıştır. Özellikle saldırı, hiciv, diline dolama söz konusu olduğunda Resûlullah da şairleri yüreklendirmiş, sağlıklı bilgi vererek bu tür saldırılara karşılık vermelerini tasvip etmiştir. Kendileri şiiri çok beğenir, onu takdir eder, söyleyenleri ödüllendirir ve: *Şiir, Arapların Divanıdır [sicilidir]* buyururdu.¹⁸

Şairler için ne kadar güzel temenniler taşısak da, onlardan kendimiz için yaraya derman olmalarını istesek de, şairler, çoğun, sınır tanımazlar. *Her vadide at koşturmak*,¹⁹ sözün her türüne merak sarmak, bilip bilmedikleri konulara fütursuzca dalmak, överken de yererken de herhangi bir hudut tanımamak, kendileri-

¹⁶ Muallaka'sının 81. beyti. Bkz. Kuraşî, *Cemhere*, s. 37.

¹⁷ Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî (v.430); *el-Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (4. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405), III, 369; el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-Lugati ve'l-Edeb* [e-shamela yayını], I, 299.

¹⁸ Ebû Zeyd el-Kuraşî, *Cemheretu Eş'ari'l-Arab* adlı eserinde bununla ilgili pek çok rivayete yer vermekte ve birçok malumata kaynaklık etmektedir. Bkz. s. 7-9.

¹⁹ Bkz. 26/Şuarâ' 225.

ni kaptırdıklarında meydanda doludizgin at koşturmak onların vazgeçilemez nitelikleri arasında addedilmiştir. Onun için genelde şeytanlar, azgınlar, sapıklar, kendilerinde olmayan vasıflarla nitelenmekten hoşlananlar onların peşinde giderler. Özellikle onlar şairlerin sözlerini, şiirlerini, hikâye ve anekdotlarını anlatmaktan/dinlemekten hoşlanırlar.

Bu bağlamda olmak kaydıyla Aziz Kur'ân şu tanımlamayı yapar: *Şairlere gelince onlara yoldan çıkmış olanlar tabi olurlar.*²⁰ Kutlu Mesajın onların geneline yönelik tanımlamanın üçüncüsü ise, *Onlar, söylemekte bir sakınca görmezler; yapmadıklarını,*²¹ şeklinde verilmektedir.

Bunca olumsuz tanımlamanın ilahi adalette elbet bir müstesnası olacaktır. Bu müstesna, söz konusu vasıf ve yargıların bundan sonra zikredileceklere bir zararlarının olmayacağını dile getirecektir: *Ancak iman edenler, sâlih amel işleyenler, Yüce Allah'ı her fırsatta anmaya özen gösterenler ve herhangi bir açıdan zulme uğradıktan sonra karşılık vermeye çalışanlar müstesna.*²²

Öz olarak ifade etmek gerekirse denebilir ki: Bu inanmış şairler olumsuz sıfatlarla tanımlanan şairler gibi değildir. Onlar haksız yere kimseyi yermezler; hiçbir özellik ve faziletleri yokken kimseyi hak etmedikleri halde övmezler. Yapmadıklarını söylemek onların en çok uzak durduğu davranışlardandır. Onlar da iyice anlamış ve kavramışlardır ki: Her alanda söz söylemek, herkese laf yetiştirmeye kalkmak ister istemez kişiyi çileden çıkaracaktır. Bu duruş onu yolundan alıkoyacak ve eninde sonunda çığırdan çıkmasına yol açacaktır.

Şairleri de şiirlerini de, belki bu yüzden, belirlenmiş bir kalıba dökmek, belli bir yöne yönlendirmek, ellerini kollarını, daha doğru bir ifadeyle ağızlarını, dillerini zincire vurmamak mümkün değildir. Şiir, halkın vicdanı, milletin sesidir. Şartlar ne olursa olsun, hissiyatı kontrol etmek mümkün değildir. İnsanların ortak duygularını, düşünce ve arzularını en derin biçimde şairler tasvir eder. Hita-bede, şiir ve beyanda insanı saran bir kuvvet vardır. Kimi sözler insanı kasar, etkisi altına alıp duygulandırır. Bazen şiir de böyle tesir bırakır insanın üzerinde. Resûlullah buyurur ki:

²⁰ 26/Şuarâ' 224.

²¹ 26/Şuarâ' 226.

²² 26/Şuarâ' 227.

إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةً ، وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانَ لَسِحْرًا .

İnne mine's-Şi'ri le-Hikmeten

Ve inne mine'l-Beyâni le-Sihran.

Şiirin içinde bazen mutlak hikmet yer alır

Etkili konuşmanın içinde kesin büyüleyen bir güç vardır.²³

c. Şair Lebîd (Kimliği)

Yaman bir süvari, cömert bir insan olan şairimiz Ebû Akîl Lebîd b. Rabîa el-Âmirî'dir. Sözlükte "aslan yelesi" manasına gelen "Lebîd" kavramı bu dönemde çokça rastlanan isimlerdir.²⁴ Şiiri alabildiğine doğaldır; harika biçimde uyumlu, ahenkli ve güzeldir. Bu açıdan en büyük şairlerden sayılmıştır. En fazla takdir gören şiiri ise anne bir kardeşinin can yakıcı biçimde ölmesi üzerine söylediği mersiye'dir.²⁵

Soyu Benî Âmir, Benî Ca'fer ve Benî Kilâb'a dayanmaktadır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber yaklaşık olarak miladi 540-545 yıllarında doğduğu belirtilmektedir.

Babası cömertliği ile ünlenmiş olan Rabîa'dır. Yoksullara, düşkünlere ve darda kalanlara *babalık* eden Rabîa bu vasfından dolayı Rebîbu'l-Muktirîn veya Rabâiatu'l-Muktirîn lakabıyla anılınca tanınırdı. Ne yazık ki, o da, Benî Ca'fer ile Benî Esed arasında meydana gelen bir kabile savaşı olan Yevmu zî-Alak diye meşhur olan günde ölümler arasında bulunuyordu. Onun ölümü özellikle mağdur insanları çok üzmüştür.

²³ Şiir, Arapça'da yalan ile yan yana yad edilegelmiştir. Onlar, çoğun, yalan olan sözleri, şiir gibi sözler diye tanımlarlar. Genelde cemiyet şairlere yalancılar gözüyle bakar. *Şâirin* bir adı da *kâzib* yani yalancıdır. Şiir, yalanın odak noktası veya merkez sayılmıştır. Onun için: "Şiirin en güzeli en yalan olanıdır." Râgıb, Müfredât, II, 655; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 414.

²⁴ el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 69; Râgıb (el-Hüseyn b. Muhammed b. Mufaddal), *Müfredât: Kur'an İstılahları Sözlüğü*, çev. Mehmet Yolcu-Abdülbaki Güneş, Çıra Yay. İstanbul 2006-2007, II, 530; "L-b-d" maddesi.

²⁵ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415. Rivayete göre Erbed'in ölüm nedeni yıldırım çarpmasıdır. Resûlullah ile Peygamberlik konusunda pazarlık yapan: "Şehirler senin, kırsal kesimler benim olsun veya senden sonra peygamberlik benim olsun ya da liderlik sende kalsın, senden sonra bana geçsin" diyerek onun canını sıkan ve Sa'd b. Ubâde'nin: "Bırak da şunun başını indireyim" dediği Âmir b. Tufeyl ile bir olup Resûlullah'ı bu ilk ziyaret esnasında öldürmeyi planlamıştır. "Eğer dediğimi yapmazsan, sana 2000 süvari ile saldıracam", dediğinde Resulullah'ın: "Allah'ım eğer Âmir'e hidayet veremeyeceksen, bari beni onun şerrinden koru" diye dua ettiği Âmir ile işbirliği yaparak Peygambere birkaç kere suikast girişiminde bulunmuştur. Neticede geceleyin gelen bir yıldırım her ikisinin de yanıp kül olarak ölmelerine sebep olmuştur. Bkz. el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 310.

Babası daha küçük yaşta ölümlen Lebid'e, bundan sonra amcaları bakmıştır. Bu amcalarının en meşhûru Ebû Berâ' Âmir b. Mâlik'tir. İlk zamanlarda iyi bir geçimi olan bu kişi, sonraları kabilenin iki boyu arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden yurdundan sürülmüş ve bir hayli sıkıntı çekmiştir. Onunla birlikte yaşayan Lebid de bundan çok etkilenmiştir.

Annesi Benî Abs'ten Tâmir bintu Zübâ olup Lebid onun ikinci kocasından olan oğludur. Bağlı bulunduğu boy, büyükten küçüğe doğru dizildiğinde Benî Ca'fer > Benî Kilâb > Benî Kays/Hevâzin > Benî Âmir şeklinde bir bağlılık zinciri ortaya çıkar.

Genç yaşta kabilesinin el-Hîre hükümdarı Ebû Kâbûs Nu'mân b. Münzir'e (m.580-602) gönderdiği heyette yer almış ve burada hükümdarın dostu olup kendisinin dayıları olan kabile mensup Ebû Rabî' b. Ziyâd el-Absî tarafından yürütülen karalama ve yergileri engellemiş ve hükümdarın huzurunda Ebû Rabî'i o kadar sıkıştırmış ve yaptığının ayıp olduğunu ifade ettikten sonra onu o kadar yerden yere vurmuştur ki, bundan etkilenen hükümdarın gözünden düşmüş ve onun kanaat ve eğilimini kendi kabilesi lehine değiştirmiştir.²⁶

d. Müslüman Lebid

Hicri 8. (m.629) yılda Benî Âmir heyeti Medîne gelmiş ve bu heyette Âmir b. Tufeyl ve Lebid'in kardeşi Arbed de yer almıştır. Fakat bunların hiçbiri Müslüman olmamıştır. Çok geçmeden bu her iki önemli kişi de birkaç gün sonra esrarengiz bir şekilde öl(dürül)müşlerdir.²⁷ Ertesi yıl yine Benî Âmir elçileri geldiğinde bu sefer içlerinde Lebid de yer almış ve hepsi beraber Resûlullah (sas) ile görüşmüş ve Müslüman olmuşlardır.

Hz. Peygamber (sas) Lebid'i de kalplerini İslam'a ısındırmak amacıyla zekât verdiği *Müellefe-i Kulûb'* tan saymıştır. Bundan sonra Lebid, Bâdiye hayatını terk ederek hicret etmiş ve Medîne'ye yerleşmiştir.²⁸

²⁶ İbn Kuteybe, Ebû M. Abdullah b. Müslim (276/889), *eş-Şi'r ve's-Şuarâ* (Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1964), I, 52: Ferrûh, *age*, I, 231; C. Brockelmann, *IA*, VII, 28. "Lebid" maddesi.

²⁷ Rivayete göre kardeşi Arbed'e Yıldırım çarpmış ve bu Lebid'e çok dokunduğundan bağı yanık bir halde onun hakkında bir mersiye yazmıştır. Bu mersiye onun dokunaklı, en güzel şiirlerinden birini oluşturmuştur.

²⁸ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415.

Hız. Ömer döneminde hicri 14. (m.635) yılda Basra ve Kûfe kurulduğunda Lebîd, Kûfe'ye geçmiş ve adını *Şehrin Dîvânı*'na yazdırmıştır. Yıllık maaşı 2000 dirhem kadardır.

Lebîd'in Müslümanlığı baştan itibaren yeterli ilgiyi görmemiştir. Hâlbuki o, *Muallaka Şairi* olduğu halde Müslüman olan biricik şairdir. Bu durum eğer gerçek ise, şimdi bile insanın içini gevretmekte ve acı biçimde incitmektedir. Varlığı çok fazla önemsenmeyen Lebîd'i İslam tarihçileri de *müellefe-i kulûb*'tan saymışlardır.²⁹

e. Kişiliği ve Toplumdaki Yeri

Lebîd, Câhiliyenin ileri gelen saygın şairlerinden biri sayılmıştır. Tüm râvîlerin ittifakıyla *Muallaka* yazarlarından biridir. Çünkü bu konuda eser yazarlar *Muallakâti's-Seb'*in yazarları arasında onu da saymışlardır.³⁰

Lebîd, Câhiliye döneminde toplumuna çok hizmet etmiş şairlerin başında gelir. Onları takdir eder, savunur, kara günde onların yanında yer alır, dert, acı ve kederlerini dile getirirdi. Önemli gün ve olaylarına tarih düşer, kahramanlarına övgüler yağdırır, bütün bunları şiiriyle kayda geçirir, ölümsüzleştirirdi.³¹

Hem cahiliye hem de İslam döneminde cömert ve saygın bir kişiliği vardı. *"Saba rüzgârı her estiğinde bir deve keseceğim ve onu dost, yoksul ve düşkünlere yedireceğim"* diye söz vermişti.³² Bu ahbine sonuna kadar bağlı kaldı. 90 kere hacca gitmiş ve orada hacılara büyük ikramlarda bulunmuştur. Bunu günlük hayatında da devam ettirmiştir.³³ Pek çok müellif onun çok dar zamanında ve yoksul kaldığı durumlarda bile bu sözüne sadık kaldığından bahseder.³⁴ Bu konuda sözün yerde kalmasını diye kimi dostları ve idarecilerin de kendisine yardımlarda bulunduğunu da gelen rivayetler arasındadır.

²⁹ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415.

³⁰ Bkz. Ebu Bekir Muhammed b. El-Kâsım el-Enbârî (v.328), *Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'i't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, Dârü'l-Meârif, Kâhire, 1963, s. 517-597; ayrıca bkz. Zevzenî; Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî (v.486), *Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'*, Dimaşk, 1383/1963.

³¹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâ*, I, 53.

³² İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâ*, I, 53.

³³ Kuraşi, Cemhere, I, 20.

³⁴ Bkz. el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 207; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415..

f. Lebîd'in Vefatı

Şair Lebîd, Hz. Osman'ın halifeliğinin sonlarına doğru hicri 35 veya 38 (m.665-669) yılında Kûfe'de vefat etmiştir.³⁵ Bir başka rivâyete göre, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde [halifenin anne bir kardeşi Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın Kûfe valiliği yaptığı sırada] son derece yaşlı [140 yaşında] olduğu bir sırada [bir rivâyete göre Muaviye döneminde 157 yaşında] vefat etmiştir.³⁶ Malik b. Enes (179/795): Lebîd, 140 yıl yaşadığı bana bilgi olarak geldi, demiştir.³⁷ İbn Sa'd (230/844), ölüm tarihini hicri 40 (m.660-661), İbn Hacer (852/1449) 41, diğer bazıları 42 yılını vermektedir.³⁸

Muaviye iktidara geçip Kufe'yi ele geçirdiğinde bir Nehîle'de konaklar. Bu arada Lebîd'i çağırır Muaviye onun maaşını çok görmüş ve: İki, ikidir, bu buçuk nedir? diye sorunca, Lebîd bozulmuş ve: Dilerim yarın ölürüm de iki de, buçuk da sana kalır, cevabını verir ve birkaç gün içinde ölür. Hz. Osman döneminde Kûfe'de Velid b. Ukbe'nin vali olduğu sırada vefat ettiği de söylenmiştir. Bu görüş daha sağlamdır.³⁹

II. Lebîd'in Şiirliği ve Edebî Kişiliği

Lebîd'in şiiri derinliklidir. İnce manalara işaret eder. Çoğun, hamâse, fahr, medîh, resâ' ve vasf gibi konuları merkeze alır. Bedevî hususiyetlere sahip bir *Muallaka'sı* vardır.⁴⁰ Bu *Muallaka'sı* Nöldeke tarafından *Bedevî şâirlerin inşa ettiği en güzel eserlerden* sayılmıştır.⁴¹

Şiirinin türü ise, nadiren hicivleri de olsa, çoğun, *Kasîd* ve *Recez'* dir.⁴²

Muallaka'sının ilk bölümü olan *nesîb* bölümünde kadim konaklama yerleri güzelce betimlenmiştir. Burada aşk temasını ikinci plana itmiştir. Av sahneleri ve

³⁵ Ferrûh, age. 232.

³⁶ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 416; Es-Sicistânî, *Kitâbu'l-Muammerîn*, 61. fasıl; el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 207.

³⁷ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî (v.430), *Ma'rifetu's-Sahâbe* (thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd 1419/1998), V, 2421.

³⁸ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 416.

³⁹ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415.

⁴⁰ Ferrûh, age. I, 232.

⁴¹ Brockelmann, Carl; *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya çevirenler: Mahmûd Fehmî Hicâzî ve arkadaşları, Mısır 1993, VII, 29.

⁴² Bkz. Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, IV, 84.

işret alemleri ile süren kaside, atalar ve kabile büyüklerinin methi ve kendi cömertliğinin tasviri ile sona ermiştir. Kâmil bahrinde yazılan kasîdenin 88 beyitlik kısmı diğer *muallakalar*la birlikte yer almaktadır. Muallakası'nın ilk beyti şöyledir:

عَفَتِ الدِّيَارُ مَحَلَّهَا فَمَقَامُهَا ... بِمَنْى تَأْبَدَ غَوْلُهَا فَرَجَامُهَا

Bu diyarların ihramla girilen bölgeleri de ikamet yerleri de boşaldı;

[Kutsal] Minâ'nun Gavl'i de Ricâm'i de ıssız bir çöle döndü.

Sonlara doğru iyice ahlaki, insani yardımlaşma konularında yoğunlaşan bu muallaka şu beyitle sona ermektedir:

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعْ بُوْدُكَ أَهْلَهُ، ... وَلَمْ تَنْكُ بِالْبُوسَى عَدُوَّكَ، فَابْعِدْ

Eğer sen sevginle onu hak edenlere fayda vermiyorsan,

Öfkenle düşmanını yıldırımıyorsan, uzak ol benden.⁴³

Muallaka şerhi yapan İbnu'l-Enbârî (1119-1181), Ebû Ca'fer en-Nahhâs (v.950), ez-Zevzenî ve el-Hatîb et-Tebrizî (1030-1108) tarafından yapılan bütün şerhlerde Lebîd'in Muallakası da yer almaktadır. Farsça, Orduca, Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca vb. diğer batı ve doğu dillerine çevrilmiş olan *Muallakaların* her bir dilde pek çok baskısı mevcuttur.⁴⁴

Önemli bir Dîvân'ı bulunan Lebîd'in bu yapıtı, çok ciddiye alınmış ve önemli edipler tarafından şerhleri yazılmıştır. Bunların başında eksik de olsa zamanımıza kadar gelen Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî'nin şerhi gelir. Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (v.859), Ebû Saîd es-Sükkerî (827-888), Ebû Yusuf ibnu's-Sikkît (v.857), Ebû Saîd el-Asmaî (740-828) ve Ebû Amr eş-Şeybânî (v.821) de onun Dîvân'ına şerh yazarlar arasındadır.

Bir şair ve edip olarak Lebîd hakkında pek çok ilmi çalışma yapılmış ve bunların bir kısmı şu anda basılmış bulunmaktadır.⁴⁵ Gün yüzüne çıkan ilk

⁴³ Kuraşî, *Cemhere*, I, 48.

⁴⁴ Bkz. Nahhâs; Ebû Ca'fer en-Nahhâs, *Şerhu Kasâidi't-Tis'i'l-Meşhûra*, Bağdat 1973; Fuad Sezgin, GAS [Arapça], II/1, 74 vd.

⁴⁵ Bu inceleme çalışmalarının başlıcaları şunlardır: Şefik Abdurrâzık Ebû Sâde, *Eseru'l-İslam fi Şi'ri Lebid b. Rabîa*, Kahire 1948; Hâmid b. Cebr, *Lebid b. Rabîa ve Şi'ruhû*, Kahire 1977; Hasan b. Ca'fer Nuruddîn, *Lebid b. Rabîa el-Âmirî: Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, Zekerîya Abdurrahman Sıyâm, *Şi'ru Lebid b. Rsbîa Beyne Câhiliyyetihî ve İslâmihî*, Kahire 1977; Emel bint Abdullah et-Tuaymî, *Lebid Şairan Muhadramen*, Demmâm 1989; Şinkîtî; Ahmed Emîn eş-Şinkîtî, *Şerhu'l-Muallakâti'l-Aşr ve Ahbâru Şuarâihâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts.; William J. M. Sloane, *The Poet Labid: His Life, Times and Fragmentary Writings*, Leibzig 1877; Abdurrahman Özdemir, *Lebid b. Rabîa el-*

Dîvân Yusuf Ziyâ el-Hâlidî'nin çalışmasıdır. Bunun birinci kısmı 1880 yılında Viyana'da basılmıştır. İkinci kısmı ise, A. Huber ve Brockelman tarafından 1891'de Leiden'de neşredilmiştir. Ayrıca 1962'de İhsan Abbas tarafından et-Tûsî'nin şerhi ile birlikte basılmış ve bu baskıyı Dâru Sâdır 1966'da Beyrut'ta yeniden yayınlamıştır.

Lebîd'in inşad ettiği şiirin özelliği, peygamberin gelişinden önce, şâirin mısralarında sık sık rastlanan dînî bir his ile, câhiliyye devrinin diğer şiirlerinden ayrılır. Meselâ, Züheyr b. Ebî Sülmâ (530-627), uzun ömrünün tecrübeleri neticesi olan amelî hikmetleri, şüphesiz dokunaklı bir dil ile, yer yer anlatmasına karşın, Lebîd, böyle hallerde dâimâ dînî bir edâ takınır. Bu dini duygusunun kaynağı fıtridir. Çünkü O haniflik dininin izlerini merak etmekte ve bulabildiği kadarını uygulamaktadır. Onun Hıristiyanlığı kabul etmediği muhakkaktır. *Onda, daha Peygamber gelmeden önce, Allah'a iman heyecanlı bir tarzda ifâde edilmiştir.*⁴⁶

Hz. Âişe (58/678) annemiz onun şiirini ve şairliğini takdir edenlerdendir. Kimi zaman onu rahmetle yad eder ve şöyle derdi: *"Allah Lebîd'e rahmet eylesin, o ne büyük bir şairdir!"*⁴⁷ Urve b. Zübeyr'in aktardığına göre Hz. Âişe annemiz Lebîd'in şiirinden 12.000 beyit rivayet etmiştir.⁴⁸ Bu sayı abartılı görünse de bir gerçeğe işaret sayılabilir; Âişe annemiz onun şiirini çok beğenir ve yeri geldiğinde okumaktan çekinmezdi.

Lebîd, şiirde uyum ve hatasızlığa çok önem vermiştir. Hem cahiliye hem de İslam döneminin en büyük şairi sayılmıştır.⁴⁹ İmam Şâfiî'nin (150-204) Lebîd hakkında söylediği söz gerçekten çok önemlidir: *"Lebîd, gerçekten büyük bir şairdir."*

Âmirî ve Dîvânı Eski Arap Şiirinin Zirve İsimlerinden Biri, Araştırma Yayınları, 2007; Sezer, İsmail Hakkı, *Lebîd b. Rabîa ve Muallaka'sında Tasvîr*, Konya 1995, Tülücü, Süleyman, *"Büyük Bir İslam Şairi: Lebîd"* Erzurum İlahiyat Fak. Dergisi, X, 1991; Tülücü, Süleyman, *"Lebîd b. Rebâî"* maddesi, DİA (Ankara 2003, 27. cilt). Bu arada Arap Edebiyatı Tarihi üzerinde çalışan müelliflerin de kimi zaman önemli açıklamalar, yorumlar, tashihler yaptığına da işaret edilmelidir. Ömer Ferrûh, A. Suphi Furat ve Mehmet Fehmi'nin çalışmaları bu bağlamda hatırlanmalıdır.

⁴⁶ Brockelmann, *age.* VII, 29

⁴⁷ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, V, 2421.

⁴⁸ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 416.

⁴⁹ Kuraşî, *Cemhere*, I. 19.

Bunun yanında Zu'r-Rumme (v.735) ve Nâbiğâ ez-Zubyânî (ö.604), Lebîd'i, "Hem kabilesi Hevâzin'in hem Arapların en büyük şairi" saymışlardır.

Lebîd'in bizzat kendisi ise, kendisini İmruu'l-Kays b. Hucr (500-545) ve Tarafa b. Abd'i (538-564) saydıktan sonra üçüncü sırada görmektedir.⁵⁰ Bu tanımlama elbet mutlak ve kesin değildir. Kimi zaman Nâbiga, A'şâ (v.629), Züheyr veya başkası da öne çıkarılabilir.⁵¹ Bu bağlamda Ferezdak (641-733), İmru'u'l-Kays'i, Cerîr (653-733), Nâbiga'yı, el-Ahtal (v.710), el-A'şâ'yı, İbn Ahmer (v.1404), Züheyr'i, İbn Mukbil, Tarafa'yı, el-Kümeyt (680-744), Amr b. Külsûm'u, Zû'r-Rumme, Lebîd'i en büyük şair saymıştır. Bize göre bu konuda söz Ebû Ubeyd'indir. O, bu şairleri şöyle sıralamıştır:

1. İmru'u'l-Kays,
2. Züheyr,
3. Nâbiga,
4. A'şâ,
5. Lebîd,
6. Amr b. Kelsûm,
7. Tarafa.⁵²

Şairler konusunda önemli bir eser yazan Cumahî ise, Lebîd'i Cahiliye şairlerinin üçüncü tabakasından saymıştır. Kuraşî ise onu ikinci tabaka arasında zikretmiştir.⁵³

Müslüman olduktan sonra şâirliğini bir kazanç yolu olarak kullanmamış olan Lebîd, şiiriyle övünmemiş ve Hassân b. Sâbit (v.674), Abdurrahmân b. Ravâha ve Ka'b b. Mâlik (v.50/660) gibi şiirini İslâm'a davet yolunda vakfetme yoluna da girmemiştir. Bu dönemde şiirini Câhiliyye dönemindeki gibi canlı ve coşkun biçimde beslememiştir.⁵⁴

Rivayete göre, Hz. Ömer, halifeliği döneminde bir gün ondan bana şiirinden biraz okur musun diye ricada bulunmuş o ise, bakara suresinden birkaç ayet

⁵⁰ Kuraşî, *Cemhere*, I, 11

⁵¹ Kuraşî, *Cemhere*, I, 10, 12, 16, 18.

⁵² Kuraşî, *Cemhere*, I, 23.

⁵³ Kuraşî, *Cemhere*, I, 23.

⁵⁴ Ferrûh, age. I, 233.

okumuş ve sonra şöyle demiştir: “Yüce Allah bana Bakara ve Âl-i İmrân’ı öğrettikten sonra artık şiir söyleyemem.”⁵⁵

Hız. Ömer de onun bu hassas duyarlılığını takdir etmiş ve maaşını 500 dirhem arttırmıştır. Daha önceki maaşı ise 2000 dirhemdi.⁵⁶

Söylenceye göre, Lebîd, Müslüman olduktan sonra tek şiir söylememiş/okumamıştır.⁵⁷ İbn Sa’d (230/844), İbn Kuteybe (276/889) ve İbn Hallikân (1211-1282) gibi kadim dönem müellif ve tarihçilerin kayıtlarına göre, doğru olan da budur.⁵⁸ Bizzat kendi ifadesi şöyledir:

إِنِّي تَرَكْتُ الشُّعْرَ مُنْذُ قَرَأْتُ الْقُرْآنَ

*Ben şiiri terk ettim; Kur’ân okuduğum gündün beri.*⁵⁹

Lebîd, Müslümanlıktan sonra şiirden el etek çekmiştir. Daima Kur’an okumuş ve onu gündeme taşımıştır. Şair olan kızları da onun gibi davranmışlardır. Çok nadir de olsa bazen bir iki beyit söylediği de rivayet edilmiştir ama bu beyitlerin hangileri olduğu tartışmalıdır.⁶⁰

Bir rivayete göre ise, Lebîd, Müslüman olduktan sonra şu beyitten başkasını inşad etmemiştir:

مَا عَاتَبَ الْمَرْءَ الْكَرِيمُ كُنْفَسِهِ ... وَالْمَرْءُ يُصَلِّحُهُ الْقَرِينُ الصَّالِحُ

Mâ Âtebe’l-Mer’u’l-Kerîmu ke-Nefsîhi;

⁵⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi’ru ve’ş-Şuarâ*, I, 52

⁵⁶ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 414; ayrıca bkz. (Muhammed b. Ali) es-Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân Alâ Şerhi’l-Uşmûni* (Kahire, ts), I, 28.

⁵⁷ C. Brockelmann, bu tespiti kabul etmez ve bu konuda şöyle der: “Dîvân’ının pek çok yerleri Kur’an’dan mülhem olarak yazılmışa benziyor. Onun Müslüman olduktan sonra şiir yazmadığı rivayeti tamâmen asılsızdır. [Bzk. İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d (230/844), *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut 1388/1968], VI, 21 ve 4. Bu bilgi sonradan sık sık tekrarlanmıştır. (Bkz. İbn Sa’d, *age*, VII, 29). Ömer Ferruh ve Oryantalistlerin bakış açılarını önemseyen birtakım çağdaş araştırmacılar da Brockelmann’ın bu görüşünü savunanlar arasında yer alırlar. Bu minval üzere devam edenlerden biri olan Şevkî Dayf de: Lebîd’in Müslümanlıktan önceki şiirinin teması, çoğun, fahriye türünden olup araya serpiştirilen garip kelimelerle süslenmiş sert bir üsluba sahiptir. Kendisini, atalarını, ailesini, kabilesini yiğitlik ve cömertliğinden dolayı övdüğünü, deve, çöl ve çöl hayvanları, av ve içki tasvirleri ile zenginleştirdiği; Müslüman olduktan sonra ise Kur’an ve İslam’ın etkisiyle üslubunun yumuşadığını, bundan böyle ölüm, ahiret hazırlığı, takva, amel-i sâlih ve dünyanın geçici olduğu gibi nasihat ve hikemiyat ağırlıklı bir tema üzerinde yoğunlaştığını ispat etmeye çalışmaktadır. Bkz. Şevkî Dayf, *Tarîhu’l-Edebi’l-Arabî (Asru’l-İslâmî)*, 12. B. Dâru’l-Meârif, Kahire 1990, II, 91-95. Muhammed Ali Hamdullah ise, kadim görüşü destekleyenler arasındadır. Bkz. Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Muallakâti’s-Seb’*, Dimaşk, 1383/1963, s. 201-202.

⁵⁸ Sabbân, *age*, I, 28.

⁵⁹ Kuraşi, *Cemhere*, I, 22.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi’ru ve’ş-Şuarâ*, I, 52

Ve'l-Mer'u Yuslihuhu'l-Karînu's-Sâlihu.

Güzel ahlaklı adam, kimseyi suçlamaz, kendisi kadar;
Kişiyi doğru yola getiren gerçekten iyi dost(u)dur.⁶¹

Ebû Ubeyd ise Onun, Müslüman olduktan sonra sadece bir mısra söylediği bildirir. Bu mısra aşağıdaki beyitte yer alan ilk mısradır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ إِذْ لَمْ يَأْتِنِي أَجَلِي ... حَتَّى أَكْتَسَيْتُ مِنَ الْإِسْلَامِ سِرْبَالًا

El-Hamdu li'l-Lâhi iz lem Ye'tinî Ecelî;

Hattâ İkteseytu mine'l-İslâmi Sirbâlen.⁶²

Allah'a hamd olsun ki, ecelimi getirmedi;
Ben İslam'dan bir gömlek giyene kadar.⁶³

Tarih, edebiyat ve edebiyat tarihi ile ilgilenen ve bu konuda söz ve görüş sahibi olanların çoğu da Lebîd'in Müslüman olduktan sonra şiir söylemediği kanısındadır.⁶⁴

Çağının nadir şairlerinden biri olan Lebîd, Müslüman olduktan sonra uzun yıllar yaşamıştır. Yaşının 150'nin üzerinde olduğu kaydedilmiştir.⁶⁵ Cömertliğiyle de ünlenmiş olan Lebîd, ömrünün sonuna kadar yedirmeye, içirmeye, yardım etmeye devam etmiştir. Rivayete göre 140'dan sonra Müslüman olmuş, İslam'ı hayatında güzelce yaşatmış, Kur'ân'ın tamamını ezberlemiş ve şiir söylemeyi terk etmiştir. Zamanın geleneği olarak kendisine büyük hediyeler gönderen yöneticilere ve eşrafa şiir hediye etmesi gerektiğinde bu iyiliklerinin altında kalmaz, bir kızına işaret ederek bu hediyeye güzel bir şiirle karşılık vermesini söylemekle yetinirdi.⁶⁶ En meşhûr sözlerinden biri onun, Kur'an karşısındaki duygulu halini ortaya koymaktadır:

أَبْدَلْتَنِي اللَّهُ بِالشَّعْرِ الْقُرْآنَ

Ebdeleni'l-Lâhu bi's-Şi'ri'l-Kur'âne:

Yüce Allah şiir(im) Kur'ân ile değiştirdi.

⁶¹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâ*, I, 52; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 414.

⁶² Bkz. Sabbân, *age*, I, 28. Bu şiir, Kurada b. Nefâse es-Selûlî'ye de nispet edilmiştir.

⁶³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâ*, I, 52; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 404; .

⁶⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 414.

⁶⁵ İbn Abdilber, *age*, I, 404.

⁶⁶ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415; Kuraşî, *Cemhere*, s. 20.

III. Lebîd'in Tevhidi İşleyen Şiiri

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ... وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

Elâ Küllü Şey'in mâ Halâ'l-Lâhe Bâtilu;

*Ve Küllü Neîmin lâ Mehâlete Zâilu.*⁶⁷

a. Birinci Mısraın Kelime Tahlilleri

أَلِ [Elâ]: Söze girmek için kullanılan *istiftah* harflerindedir.⁶⁸ Zemaşerî onu mürekkep saysa da, doğrusu mürekkep olmadığıdır. Yani farklı iki işlev gören iki harfin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir edat değil, kuruluşu bu şekildedir.

Öz olarak “elâ”: *Kulak ardı etmeyin, gaflette kalmayın, boş işlerle uğraşıp önemli görevleri ihmal etmeyin, dikkat edin!* gibi anlamlara işaret eden bir edattır.

كُلُّ [Küllü]: Bölüm, parça vb şeylerin tamamını gösteren hem müzekker hem de müennes için kullanılan bir kavram olup *Ba'du* gibi marife kabul edildiğinden Arap edebiyatında *lâm-ı tarif* ile kullanıldığına rastlanmamıştır.

Küllü raculin ve *külletü imraatin* şeklinde kullanılması da, *küllühünne muntalikun* veya *muntalikatun* biçiminde ifade edilmesi de doğrudur.

Huve'l-âlimu küllü'l-âlimi gibi deyimlerde ise, kişinin aldığı sıfatın hakkını verdiğini, onun zirvesinde olduğunu, varılabilecek en üst, en büyük hedefe vardığını göstermektedir. Bu kelimenin kimi zaman mecaz olarak *Ba'du* anlamında da kullanıldığına rastlanmaktadır.⁶⁹ İhata için kullanılan bir isim olup daima kendisinden sonrakine *muzaf* olur. *El-Küllü* veya *kâme'l-küllü* ifadeleri ise yanlıştır.⁷⁰

Türkçe'de “bütün”, “tüm”, “her” gibi kelimelerin taşıdıkları anlamlara işaret bu kelime *nekre* bir isme *muzaf* olduğunda o kelimenin gösterdiği tüm fert-

⁶⁷ Bahâu'd-Dîn Abdullah b. Akil (v.769), *Şerhu İbn Akil Alâ Elfıyeti...* İbn Mâlik (v.672), Beyrut, ts, I, 15.

⁶⁸ Râğıb, *Müfredât*, I, 75.

⁶⁹ Feyrûzâbâdî; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Feyrûzâbâdî (817/1414), *el-Kâmûsu'l-Muhît* (thk. Muhammed Naim el-Araksûsî, 4. Baskı, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1415/1994), s. 1361.

⁷⁰ İbn Fâris; Ebû'l-Huseyn Ahmed (395/1005), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Ciyl, Beyrut 1411/1991), V, 122.

leri kapsar. *Küllü insanin: Her insan, bütün/tüm insanlar; küllü nebâtin: Bütün/tüm bitkiler, her bitki gibi.*

Küllü kelimesi *marife* bir isme *muzaf* olduğunda ise, o şeyin bütün alt birimlerini, tüm parçalarını gösterir. Misal olarak şu söze bakalım:

*Küllü Rummânin me'kûlün lâ Küllü'r-Rummân:
Bütün narlar yenir; narın bütünü değil!*

Birinci cümlede *küllü* nekre bir isim olan *rummân* kelimesinin başında bulunduğuundan onun tüm hemcinslerini, yani, ne kadar nar varsa hepsini kuşatan bir anlama işaret ederken, ikincisinde aynı kelimenin *marife* şeklinin başında bulunduğuundan bu sefer onun tüm parçalarına (narın tane, kabuk, zarları gibi) işaret ederken, tüm narları göstermemektedir.⁷¹

ﻡ [Mâ]: Arapça beş tanesi isim, beş tanesi ise harf olmak üzere on *mâ* vardır. Bunların her birinin nerede ve nasıl kullanıldığı ilgili eserlerde izah edilmiştir.⁷² Burada kullanılan “*mâ*” zâide'dir.⁷³ Yani olmadığında sözün anlamında bir kusûr olmaz. Ama gelişi daha güzeldir ve sözün akışına, güzel, akıcı olarak ve rahatlıkla söylenmesine katkıda bulunmaktadır.

ﻫ [Halâ]: Hem fiil hem harf olarak kullanılan bu kelime, *Adâ* kelimesi gibidir. Cumhura göre, önünde *mâ* edatı bulunduğu zaman kendinden sonra gelen ismi *cer* etmez.⁷⁴ Eğer önünde *mâ* varsa o zaman *hafır-i cer* kabul edilir ve kendisinden sonra gelen ismi *cer* eder.

Bu edat *istisnâ* harfi olarak da kullanılır.⁷⁵

Üçüncü ihtimal ise, kendisinden sonraki ismi *nasb* etmesidir. Bu durumda *halâ*, fâili zorunlu olarak gizli kalmış bir fiil sayılır ve *müstesnâ* olan kelime onun *mef'ûlü* kabul edildiğinden *mansûp* okunur. Bu fiil, baş başa kalma, biriyle yalnız kalma, kimsenin olmadığı yerde buluşma, bir kişiyi boş yerde bırakma, terk etme, sahipsiz bırakma manalarına gelir.⁷⁶

⁷¹ Bkz. Râgıb, *Müfredât*, II, 494-495.

⁷² Geniş bilgi için bkz. Râgıb, *Müfredât*, II, 642-646.

⁷³ Bkz. Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi Kavâidi'l-İ'râb*, Tebliğ Yay. İstanbul 1985, s. 244.

⁷⁴ El-Cüramî bu konuda Cumhura muhalefet etmiştir.

⁷⁵ Feyrûzâbâdî, *age*, s. 1653.

⁷⁶ Râgıb, *Müfredât*, II, 407.

الله [Allâh]: Allah kavramının aslı *ilâhtır*, baştaki hemze kaldırılmış, başına *elif-lâm* getirilmiş ve böylece kelime Yüce Yaratıcı'nın adına tahsis edilmiştir. İsmi Yüce Allah'a mahsus oluşundan dolayı Yüce Allah buyurur: *Onun (zatında sıfatında) bir adaşını biliyor musun?*⁷⁷

Bu özel forma girmemiş olan *ilâh* lafzı ise, her tür mabut için kullanılan bir isimdir. *Lât* kavramı da böyledir. Araplar, Güneşi de *ilahe*/tanrıça diye adlandırmışlardır; çünkü: Onu da kendileri için mabut saymışlardır.

Elehe fulânun ye'luhu el-âlihete deyimini kişinin tanrılara kulluk ettiğini ifade eder. *Teellehe/ilâh edindi* de bu manaya gelir, denmiştir. Buna göre *ilâh*, mabudun kendisi olmaktadır.

Allah lafzının şaşkınlık anlamına gelen *eliheden* geldiği de söylenmiştir. Buna göre insan Allah'ın sıfatlarını düşündüğünde hayretler içinde kalmakta, doğru bildiği şeyler yanlış, yanlış bildiği şeyler doğru çıkabildiğinden şaşırıp kalmaktadır. Yüce Allah'ın kendisi ve sıfatları hakkında çok derinlere dalmak, onun isimlerinde akıl veya mantık kıstaslarını kullanmak pek mümkün olmaz. Kimi zaman bu yol insanı daha derin çıkmazlara, aşılması zor güçlüklerle düşürür. Anlayacağım, idrak edeceğim, bilinçli kabul edeceğim, muhkem biçimde iman edeceğim derken, basit akıllara bile maskara olur. Akıselim sahiplerinin bu konuda tutumu dur denilen yerde durmaktır. Belki de bu nedenle Resûlullah bir hadiste şöyle buyurmuştur:

تَفَكَّرُوا فِي آلاءِ اللَّهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ

*Allah'ın nimetlerini düşününüz fakat Allah'ın kendisini düşünmeyiniz.*⁷⁸

Bu konuda görüş ileri sürenlerden bazıları ise şöyle bir yoruma kanaat ederler:

⁷⁷ 19/Meryem 65

⁷⁸ Ebû Nu'aym (v.430), *el-Hilye*'de İbn-i Abbâs'tan *Allah'ın yarattıklarını düşününüz ama Allah'ın kendisini düşünmeyiniz* şeklinde rivayet etmiştir. İbnu Ebî Şeybe de *Kitâbu'l-Arş*'ta (s. 59) İbn-i Abbâs'tan Rasul'un sözü olarak *her şeyi düşününüz ama Allah'ı düşünmeyiniz* ifadesiyle rivayet etmiştir. Bu anlama gelen birçok hadis vardır. Aclûnî der ki: "Bu rivayetin senetleri zayıftır yalnız pek çok yoldan rivayet edildiğinden bunların toplamı onu kuvvetli kılmaktadır; manası da doğrudur." Bkz. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ'* (3. B. Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1351), I, 311; İbnu'l-Esîr (Ebû's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî), *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs*, (thk. Tâhir Ahmed er-Râzi-Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut 1399/1979), I, 63. Ayrıca bkz. Râgıb, *Müfredât*, I, 73.

Allah lafzının aslı *vilâhtır*. Baştaki “*vâv*” harfi “*hemze*”ye dönüşmüştür. Allah’ın bu şekilde adlandırılması her varlığın ona doğru yönelmiş olmasındandır. Bu, cansız varlıklar ve hayvanlar da olduğu gibi, ya sadece teshir ile olmaktadır ya da, bazı insanlarda olduğu gibi, hem teshir hem de irade ile beraber gerçekleşmektedir.⁷⁹ Bu açıdan bazı bilgiler şöyle derler:

Allah bütün varlıkların sevgilisidir.

Bu sözün doğruluğuna Yüce Allah’ın şu sözü de işaret etmektedir:

*Her şey Onu hamd ile tesbih etmektedir, fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.*⁸⁰

Bir başka görüşe göre, *Allah* ismi *lâhe yelûhu leyâhen* kökünden gelmektedir ki, anlamı perde arkasında kalmak veya gizlenmektir. Bu görüşü savunanların kanaatleri Yüce Allah’ın şu sözüne dayanmaktadır:

*Gözler onu algılayamaz fakat o gözleri algılar.*⁸¹ *O zâhirdir ve bâtıdır.*⁸²

Bu ayette işaret edilen *bâtın* söz konusu edilen anlama işaret etmektedir.

﴿*İlâh* kelimesinin hakkı çoğul yapılmamasıdır, çünkü: Ondan başka mabut yoktur; fakat, Araplar kendi eski inanç sistemlerinde pek çok mabuda yer verdiklerinden bu ismi de çoğul yapmışlar ve *âliheh/ilahlar* demişlerdir.⁸³ Yüce Allah bu bağlamda şöyle buyurur:

*Onların bizden başka kendilerini koruyan ilâhları mı var.*⁸⁴ *Seni de ilâhlarımı da terk ediyor.*⁸⁵

Bir kıraatte bu ayetteki *âliheteki* kelimesi *ilâheteke* şeklinde okunmuştur ki, bu durumda *ibadeteke/sana kulluk etmeyi bırakıyor* anlamına gelir. *Vellâhi ente* ifadesi *li-llâhi* yani, *Allah için*, manasına gelir. Malum olduğu üzere bu ifadede iki *lâ-*mından biri kaldırılmıştır.⁸⁶

⁷⁹ Râgıb, *Müfredât*, I, 73.

⁸⁰ 17/İsra 44.

⁸¹ 6/En’am 103

⁸² 57/Hadid 3.

⁸³ Râgıb, *Müfredât*, I, 74.

⁸⁴ 21/Enbiya 43

⁸⁵ 7/A’râf 127.

⁸⁶ Râgıb, *Müfredât*, I, 73.

Özcesi: *Allah*, âlemlerin yaratıcısı, her şeyin dayanağı ve sığınağı Yüce İlâh'ın en özel ismidir. Onun dışında hiçbir varlık için kullanılamaz. Kavramın kökü hakkında kimi yorumlar yapılsa da, çok sağlıklı bir tespite ulaşılamamaktadır. Doğrusu özel isim olduğu ve sadece kâinatı yaratan ve düzene koyan varlığı gösterdiğiidir. Gott, God, Dieu, Deity, the Creator, Tanrı, Hudâ kelimeleri ile eşdeğer tutulsa da, mutlak anlamda onun yerini tutacak kelime tespit edilememiştir. Ancak Arapça dışında kalan her dilde mecazi anlamda Onun yerine bu türden farklı kelimeler kullanılmaktadır.

بَطْلٌ [Bâtıl]: Bu kavram, “hak” kavramının zıddıdır ve manası incelendiğinde herhangi bir sabit ilkesi olmayan her şeyin batıl olduğu anlaşılmaktadır. Dünyevi ya da uhrevi herhangi bir faydayı gözetmeksizin hareket edene **بَطَّالٌ battâl** adı verilir. Kanını boş yere heder edene **بَطَالٌ betal**, boş boşuna öldürüldüğü halde kanı yerde kalan ve diyeti de alınmayan kişiye de **بَطَّالٌ دَمُهُ** denir. İptal etmek de bu köktendir ve sözü, anlaşmayı, kanunu, kararı bozma, yürürlükten kaldırma manasına gelir.⁸⁷

Bu beyitte kullanılan “bâtıl” kavramı, *zâil* ve *fâit* anlamındadır ki, çok az bir süre kalabilen, varlığı ve ayakta kalışı sınırlandırılmış olan geçici veya eriyip giden, fani manasına gelir. Yaptıklarının herhangi bir hakikati bulunmayan şeytana da *bâtıl* adı verilmiştir. Bunun yanında, hiçbir gerçek dayanağı veya herhangi bir doğru aslı bulunmayan her şey için de *bâtıl* kavramı kullanılır.⁸⁸ Yani Allah'ın dışında kalan her şey, yok olabilir, yokluğa, yıkıma uğrayabilir. Şairin kullandığı *bâtıl* kavramı, *batale's-Şey'u batalen, butulen, butûlen ve butlânen* deyiminden alınmıştır. Bu da *bir şeyin zayi olup gitmesi, çözülmesi, çürümesi, yürürlükten kaldırılması* anlamına gelir.

b. Birinci Mısraın Anlamı

Bu cümle, es-Seyrâfi'nin kesin biçimde savunduğu gibi, bir hâl cümlesi olabilir. O zaman şu anlamı ifade eder:

⁸⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, I, 46; Râgıb, *Müfredât*, I, 146-147.

⁸⁸ İbn Fâris, *age*, I, 258.

“Dikkat edin! Varlığı, Allah’tan boş/Allahsız olan her şey batıldır.” *Varlığını, durumunu, halini Allah’a dayandırmayan her şey, boştur, anlamsızdır, fanidir. Hiçbir şeye dayanamaz. Varlığını sürdüremez. Eriyip kaybolur, mahvolur geçer gider.*

Cümle zarf olduğundan *mansûp* kabul edildiğinde ise, şu anlama gelir:

“Dikkat edin! Her şey, Allah’tan boş olduğu zaman batıl olur.” *Her şey varlığı, anlamı ve değerini Allah’la birlikte olmaya borçludur. Ona dayanmadığında, ondan boş bulunduğu, ondan koptuğunda, ondan kopup gittiğinde batıl olur: Yok olmaya, zayi olup gitmeye mahkûm olur.*

İbn Hacer (852/1449), bu kasidede yer alan bir beyti refere ederek açıkladığımız beytin, Lebid’in Müslüman oluşundan sonra söylediğini savunur.⁸⁹ İbn Hacer tarafından referans olarak kullanılan beyit şudur:

وَكُلُّ أَمْرٍ إِذْ يَوْمًا سَيَعْلَمُ سَعْيَهُ ... إِذَا كُشِفَتْ عِنْدَ إِلَهِ الْمَحَاصِلِ

Bir gün herkes ne yaptığını öğrenecektir

*Allah’ın huzurunda mahsuller açıldığında.*⁹⁰

Herhalde İbn Hacer, bu beyitte yer alan ahret inancı temasına atfen, cahiliye hayatında ahret inancı yoktu. Mademki burada insanların amellerinin bir gün görüleceği ve Allah’ın huzuruna getirileceğinden söz edilmektedir. O zaman bu Müslüman inancıdır. Öyleyse, Lebid de Müslüman olduktan sonra bunu söylemiştir, demeye getirmektedir.

İbn Hacer der ki: *Bu beytin Karada b. Nefâse es-Selûlî’ye ait olduğunu da söylemiştir. Bana göre bu görüş daha sağlamdır. Bu konuyu ilerde açıklayacağız.*⁹¹

İbn Hacer’den önce İbn Kuteybe de bu beyti İslam olduktan sonra söylendiğine delil saymıştır. Çünkü ona göre bu söz: “Göğüslerdeki dışarı çıkarılıp tahsil edildiği zaman” [100/Âdiyat 10] ayetine benzemektedir. Ya da Lebid, cahiliye döneminde de Diriliş ve Hesaba inanmaktaydı. Bu beytin menhûl olması da mümkündür.⁹²

⁸⁹ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 414.

⁹⁰ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 404, 414.

⁹¹ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, I, 415.

⁹² İbn Kuteybe, *eş-Şi’ru ve’ş-Şuarâ*, I, 54.

Ne var ki, Lebîd ve çağdaşı birçok tefekkür, züht ve haniflik eğilimi olan kişi ahrete atflar yapmıştır. Dünyanın faniliğini ahretin bakiliğini çok zevat hitabe ve şiirinde dile getirmiştir. Eğer Müslüman olduktan sonra söylenseydi, bu kadar önem kazanmaz ve Peygamberin dikkatini bu derece çekmezdi.

c. İkinci Mısraın Kelime Tahlilleri

نِعْم [Neîm]: Bu kavram *ni'met* ve *nu'mâ* gibidir; insanın faydasını gördüğü, güzel, hoş, yararlı, sevindirici her çeşit yiyecek, giyecek, barınma ve süste kullanılacak her varlık için kullanılır.⁹³ Her çeşit bolluk, refah, rahatlık ve iyi hayat şartları anlamına da gelir. Özellikle Yüce Allah'ın insana verdiği mutluluk/saadet, huzur ve maddî-manevî iyilik, ihsan, lütuf, mal, mülk, makam türünden değerlerin tamamı için kullanıldığına da rastlanmaktadır.⁹⁴ Asıl manası ise, "el" demektir.⁹⁵ Eli, ayağı olmak bu açıdan büyük bir nimet sayılmıştır.

Nimetin azına da çoğuna da nimet denir. Nimet özellikle insan ve onun gibi varlıklara yapılan iyilik manasına gelir. Sözelimi, bir koyuna, at veya kediye yapılan iyilik nimet kavramıyla ifade edilemez.⁹⁶

Şair kullandığı **نَعِيم** *naîm* kavramı ise özellikle bol miktardaki nimet manasına gelir. Öyle sıradan küçük iyilikler *naîm*den sayılmaz. Mesela naim kavramını karşılayabilecek en büyük nimet Hidayete ermektir, cennettir, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Ebedi saadete kavuşmak da naim için iyi bir misal sayılabilir.⁹⁷

لَا مَحَالَةَ [Lâ Mehâlete]: *Lâ* ayrı, *mehâlete* ayrıdır. *Lâ en-Nâfiyetu li'l-Cins* diye tanımlanan bu *lâ*, isim cümlesinin başına gelir ve birinci ögesi olan *mubtedâyı* kendi ismi haline getirip fetha üzere *mebnî* kılar; ikinci ögesini oluşturan *haberi* de kendi haberi olarak *merfu* yapar.

Mehâlenin kökünü Feyrûzâbâdî (817/1414), *havele* maddesine dayandırmıştır. Verdiği anlamları: Kuvvet, tasarruf gücü, maharet, güzelce bakmak üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁹⁸

⁹³ Feyrûzâbâdî, *Kamûs*, s. 1500.

⁹⁴ İbn Faris, *Mucem*, V, 446.

⁹⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, II, 219.

⁹⁶ Râgıb, *Müfredât*, II, 721-722.

⁹⁷ Râgıb, *Müfredât*, II, 722.

⁹⁸ Feyrûzâbâdî, *Kamûs*, s. 1278.

İbnu Faris (395/1005) ise, iki anlam için kullanıldığını bildirir: Birisi, hayırsızlık, diğeri, gayret ve çalışmadır. Onun için yokluk, kıtlık, verimsizlik, hile, desise, çare anlamına da alınan *mahl* kelimesinden türetildiği söylenmiştir.⁹⁹

Kelimenin kök manalarından biri de bir şeyin değişime uğrayarak başkasından ayrılmasıdır. Hem *değişmeye* hem de *ayrılmaya* işaret etmek için bu kelime kullanılabilir. Elbette ki burada sözü edilen değişme ve ayrılma özde de olabilir, sözde de. Hem içte hem de dışta meydana gelmesi de mümkündür.¹⁰⁰

Develerin su içebilmeleri için kazılmış büyük kuyulara da mehâle adı verilmektedir. Omurga esneyebilmesi için omurlar arasında kalan boşluk, açıklık da bu ismi almıştır. Söz arasında kullanıldığında manası: “kaçacak yer yok, sığınacak bir çukur yok, hiçbir şekilde kıpırdanabilecek bir boşluk yok, tamamen kısıkvrak yakalandın” demektir.¹⁰¹

Şiirdeki anlamı: *Gereklidir, lazımdır, önüne geçilemez, imkânı yok, kaçınılmaz olarak ve çaresiz anlamlarına gelir.*

زائل [Zâilu]: Arapça’da her canlı, her hareket eden için *zâile* adı verilmiştir. *Zevâil* ise, özellikle av, kadınlar ve yıldızlar için söylenmiştir. Asıl manası bir süre durduktan sonra harekete geçip gözden kaybolan, bir süre tadına bakıldıktan sonra insanın elinden alınan, bir süre sayesinde kalınıp kişiyi yüzüstü bırakan her şey veya bu manaya gelen iş ve hareket zeval ile ilişkilendirilmiştir. Güneşin zevalinde bu mana çok açık olarak tasavvur edilebilmektedir.¹⁰² *Zevâl*, yürürken çok hareket edip az mesafe alan adama denir.¹⁰³ Yerinde durmayan, sürekli hareket eden, çekip giden her şey için *zâil* kavramı kullanılır. Onun için bir şekilde sona eren, giderek yok olan, bitip tükenen, batıp giden şeyler için *zevâl* sıfatı verilmiştir.¹⁰⁴

⁹⁹ İbn Fâris, *age*, V, 302.

¹⁰⁰ Râgıb, *Müfredât*, I, 356-357.

¹⁰¹ Cevheri, *es-Sihâh*, II, 261.

¹⁰² Râgıb, *Müfredât*, I, 546-547.

¹⁰³ Feyrûzâbâdi, *Kamûs*, 1306-1307.

¹⁰⁴ İbn Fâris, *age*, III, 38.

d. İkinci Mısraın Anlamı

“Her nimet de çaresiz tükenmek zorundadır. Hiçbir nimet sonsuz değildir. Sonsuza kadar devam edecek nimet yoktur.” *Ne kadar büyük, ne derece mü-kemmel olursa olsun her nimet, fenâlık ve sınırlılık hadleri içindedir. İnsana sonuna kadar eşlik edecek nimet yoktur. Bir gün ya nimet insanı terk edip gidecek, ya harcanıp tükenecek ya da insan onu terk edip varacağı mekana doğru yola koyulacaktır.*

Şiirin bu **mısraı**, ilk inşad edildiğinde bile itiraza maruz kalmıştır. Söyleneye göre, Lebîd, bu şiirini Kureyş’in Meclisinde okuduğunda orada bulunan Osman b. Maz’ûn ona tepki göstermiş ve onu yalan-yanlış tasvir etmekle itham etmiştir. Zira Cennet de bir nimettir ve hiç de zâil/fânî, geçici, bitip tükenen bir şey değildir.¹⁰⁵

Bu itirazın temeli, açıkça görüldüğü gibi, şâirin sözünü umûmî manada almaya dayanıyor. Kimilerine göre, bu beyte karşı yapılan bu tür itirazlar yersizdir. Çünkü sözün bağlamı bu değildir. Söz, dünya nimetleri, onların kısa sürece geçip gitmeleri ve bu nedenle dünyalıklara gönül bağlamanın doğru olmayacağı merkezinde yoğunlaşmaktadır. Şâir, muhataplarının dünyasından söz etmekte ve onların zihinlerinde, gönüllerinde büyük yer tutan, sürekli kafalarını meşgul eden, sabahtan akşama kadar peşinde koştukları *nimetlerin* zevâlinden bahsetmektedir. Bu nedenle Allah’ın dışında kalan Ruhlar, Cennet, Cehennem gibi kavramlar ve konular, ancak şâirin kastinin ucunu uzatmakla sözünün kapsamında görülebilir. Belki de Osman o sırada çok gergin olduğundan şiiri etraflıca düşü-

¹⁰⁵ İlk kuşak Müslümanlardan olan Osman b. Maz’ûn, Velid b. Mugîre’nin himayesinde rahat yaşıyordu. Dost ve arkadaşları şiddetli saldırılara maruz kaldığında bu himayeden doğan rahatlıktan rahatsız olur ve Velid’e bu himayeyi kaldırmasını, Allah’ın himayesinin kendisi için yeterli olduğunu, söyler. Velid: *Ben onu Kabe’de açıkça ve topluluk huzurunda sana vermiştim. Şimdi iade etmek istersen aynı şekilde Kabe’de ve halkın huzurunda bunu himayeyi geri verdiğini ilan etmelisin*, der. Kabe’ye giderler ve Osman orada, Velid’in kendisine himaye verdiğini ve bunun sayesinde çok rahat ettiği, ancak dost ve arkadaşlarının bunca eziyet içinde kıvrınmaları sebebiyle bu rahatlığın kendisini rahatsız ettiğini ve bundan böyle sadece Allah’ın himayesinde kalmak istediğini cesur biçimde ilan eder. Bu sırada Lebîd, etrafına toplanıp oturmuş Kureyş’e şiir okumaktadır. Osman da onu dinlemeye koyulur. Lebîd, Makalemize konu ettiğimiz beytin ilk mısraını okuduğunda Osman: *Sen doğru söyledin, ne güzel ifade ettin*, der. İkinci mısraı okuduğunda ise: *Sen yalan yanlış bir şey söyledin; cennet ehlinin nimetleri bakidir, fena bulmazlar*, diye itiraz eder. Lebîd, alışıktır bu durum karşısında şaşırır ve sorar: *Ben şimdiye kadar nedimlerinize, sohbet arkadaşlarınıza eziyet edildiğini, konuşan insanların rahatsız edildiğini hiç görmedim. Bu kötü adet ne zamandan beri içinizde ortaya çıktı? Onlar: Bu bizden biridir; kendisi gibi birtakım beyinsizlere takıldı, bizim dinimizden çıktılar; ne olur sen onun kusuruna bakma ve bundan dolayı da alımna*, diyerek onu yatıştırdılar. Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, I, 103.

nememiş ve alelacele itiraz etmiştir. Orada birinin kendisine saldırması burnunu kanatması, gözlerini morartması da bu gergin atmosferi tasvir eder gibidir.¹⁰⁶

Şâir, bu sözü söylerken henüz Müslüman değildi, Cennetin varlığına inanmıyor veya devamlı olduğunu düşünmüyordu, yanı sıra, her nimetin zevâlini düşünmenin mümkün olduğu gibi değişik açılardan Şâiri savunanlar da vardır.

Bu beytin *hadîste* geçen kısmı sadece ilk mısraıdır: “Şairlerin söyledikleri en doğru söz,¹⁰⁷ Lebid’in *Dikkat edin, Allah’ın dışında kalan her şey batıldır* sözüdür. İbn Ebî’s-Salt ise, Müslüman olayazmıştır.”¹⁰⁸

Alimlerin yalnızca bu beyti vermeleri açıkça göstermektedir ki, en doğru söz tanımlaması beytin sadece bu kısmı için geçerlidir. Beytin diğer kısmı için böyle bir tanımlama söz konusu değildir.¹⁰⁹

e. Dilbilimsel Notlar

Bu söz, *bütünün bir kısmı ile adlandırılmasına* örnek olarak verilmektedir. Şiirin bir beytine kâfiye adı verilmesi de, Kasîdeye kâfiye adının verilmesi de bundandır. Ancak parçanın adını bütüne vermek, Nahivcilerin kullandıkları dilde, terk edilmiş bir mecazdır. Onlar, *kelimeyi* asla *kelâm* anlamında kullanmazlar. Bu nedenle İbn Mâlik, *Elfiye*’sinde bunu kullandığından tenkit edilmiş ve: *bu, Elfiye’nin ilacı olmayan müzmin hastalıklarından biridir*, denmiştir.

Bunun istiare olarak ele alınması da mümkündür. Çünkü sözü oluşturan öğeler cümlede birbirine bağlanıp bir bütün oluşturduklarından adeta bir kelime gibi olurlar. O zaman söz de kelimeye benzemiş olur.

Lebid’in bu beyti, *Tavîl* vezniyle yazdığı bir *Lâmiye Kasîdesi*’nde yer almaktadır. İlk beyti şöyle başlamaktadır:

الَا تَسْأَلَانِ الْمَرْءَ مَاذَا يُحَاوِنُ

أَنْحَبُ فَيُفْضَى أَمْ ضَلَّالٌ وَبَاطِلٌ

¹⁰⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, I, 104.

¹⁰⁷ Orijinal metinde geçen ifade *kelime*dir fakat söz anlamında kullanıldığından direk söz olarak çevrilmiştir.

¹⁰⁸ Buhârî ve Müslim hadisidir.

¹⁰⁹ Sabbân, *age*, I, 28.

Elâ Tes'elâni'l-Mer'e mâ zâ Yuhâvilu;

*E-Nahbun fe-Yukdâ em Dalâlun ve Bâtilu.*¹¹⁰

f. Kelime Tahlilleri

يُحَاوِلُ [Yuhâvilu]: *Hâveltu'ş-Şey'e* deyiminden alınmış olan bu fiil, bir şeyi arzu ediyor, istiyor anlamında kullanılmıştır.

نَحْبَةٌ [Nahbehû]: Belirlenmiş zaman, tayin edilmiş müddet içinde yerine getirilmesi zorunlu olan *adâk* anlamına gelir. Bir kişi öldüğünde *Kadâ fulânun nahbehu* denir. Bu eceli geldi, zamanı bitti, kendisi için tayin edilen ömür sona erdi, anlamına geldiği gibi, sözünü tutmak, vadini yerine getirmek manasına da gelir. Bağırıp çağırarak, feryat ederek ağlamak manası da vardır. Onun için feryat ederek ağlayan kişiye **نَحِيبٌ nahîb** adı verilmiştir.¹¹¹

ضَلَالٌ [Dalâl]: Çölde yolunu şaşırma, karanlıkta kaybolma, ucu bucağı olmayan bir yolculuğa çıkıp bir daha geri dönmeme, hak yoldan uzaklaşma, şaşkınlık, sapıklık ve taşkınlık bu kavramın başlıca anlamlarıdır. Doğru yoldan sapmanın zıddı hidayettir; demek **ضَالٌّ dalâl**, kasıtlı ya da kasıt olmadan, az veya çok *doğru yol* demek olan *hidayetten* ayrılmaya veya ondan uzaklaştran her tür sapmaya denmektedir.

Dalâl kavramının işaret ettiği en önemli mana iki boyutludur. Sapma inanç ve düşüncenin temel konularında olabilir. Yüce Allah, melekler, resuller, vahiy, ahret günü, haşır, hesap, cennet, cehennem gibi konulardaki inanç ve düşünce sapmaları. İslam bunları küfür saymıştır. Diğeri amelî alanlarla ilgili pratik sapmadır. Hukuk, adalet, ibadet, muamelat ve ukubat ile ilgili sapmalar ise, dinden çıkarmayan büyük günahlardan sayılmıştır.¹¹²

Hidayet ve dalalet, sapma ve saptırma konuları birçok açıdan ele alınabilecek, değişik yorumlar getirilebilecek kavramlar arasında yer alır. İslam dünyasında bunun tartışması çok yapılmış ve bir kısmı hâlâ devam etmektedir. Bunun en temel nedenlerinden biri de söz konusu kavramların çok geniş bir anlam ala-

¹¹⁰ Sabbân, *age*, I, 29.

¹¹¹ Râgıb, *Müfredât*, II, 665-666.

¹¹² Râgıb, *Müfredât*, II, 108-112.

nına sahip olmaları ve onların iç düzenine erişmek için gereken dikkat ve titizliğin gösterilmemesidir.

Şairin burada kasti ise, saçma sapan arzular, ipe sapa gelmez emellerdir. Buna göre Kasîde'nin ilk beytinin anlamı şöyle olmaktadır:

Sorsanıza şu adama ki, nedir arzu ettiği;

Bitecek bir ecel mi yoksa bir sapıklık ve batıl mıdır?

Sonuç ve Değerlendirmeler

1. Lebid b. Rabîa ahlak ve karakter olarak esaslı hususiyeti olan bir aileye mensuptur. Babası kabile içindeki saygın yerini insani erdemler yolunda kullanan fakir fukara babası, sevecen, içtenlikli, yardımsever erdemli bir kişidir. Kabilde cömertliği ve izzet ikramıyla ünlenmiştir. Annesinin de bu konuda hep onun yanında olduğu ve bununla daima ferahladığı anlaşılmaktadır.

2. Babasının bu erdemli, cesur, cömert ve mütevazı ahlakını Lebid'e kazandırdığında kuşku yoktur. Lebid, her adımı, her soluğu fazilet, insanlık ve irfan olan bu havzada yetişmiştir. Genç yaşlarda kabilesini temsil için zamanın hükümdarına gönderilmesi ve kabilesinin hükümdar yanındaki kötü imajını temizleyip onu saygın bir yere taşımada gösterdiği marifet, edep ve cesaret dillere destan olmuştur. Lebid'in şiirlerinde betimlediği aile tablosundan anlaşılmaktadır ki, amca ve halaları, dayı ve teyzeleri ile diğer tüm yakın akrabası adalet, yardım, koruma ve insanlık değerleri için çalışan birer fedai gibidir.

3. Lebid, gençliğinden beri duyarlı, hassas, nazik ve zarif bir kişiliğe sahiptir. Üvey kardeşinin akıl almaz biçimde ölümü üzerinde yazdığı kaside/mersiye onun ne kadar şefkat ve merhamet sahibi, ne kadar kadirşinas bir insan olduğunu ortaya koymak için yeterlidir.

4. Müslümanlığın ortaya çıktığı sırada şairler, edipler, hatipler, liderler, servet ve kuvvet sahipleri mütemediyen Kur'an, Allah, Muhammed ve onların dile getirdiği ahlaki, insani, hukuki değerlerden yüz çevirmiş ve burun kıvrımışlardır. Lebid bu vasıfların hepsine birden sahipken Hakikate kulak vermesini bilmiş ve gerçeği dinleme cesaretini göstermiştir. Kardeşi bir başka ünlü şairin

tuzağına düşerek Peygamberi öldürme planları üzerinde çalışırken Lebîd, tamamen ayrı bir vadede hakka yürümüştür. Ününü, şanını, mal ve makamını hakikati örten perdeler yapmaktan sakınmıştır. Doğruyu, doğru insanı, doğru çevreyi fark ettiğinde ona teslim olmakta tereddüt etmemiştir. Bunu yaparken de tamamen hasbi davranmış ve hiçbir maslahat ve ikbal hesabı yapmamıştır.

5. Onu en çok da Kur'ân kuşatmıştır. Kur'ân tarafından işlenen sanat, uyum, ahenk onu öylesine sarmıştır ki, bundan böyle hiçbir söze kulak verme isteği, iştihakı doğmamıştır. Kültür tarihi boyunca sadece yedi şaire nasip olan Muallaka'sına bir gün olsun, dönüp bakmamış ve onu kimseye okumamıştır. Israrla isteyenlere –bu isteyen II. Halife Ömer de olsa- kararlı biçimde ama zarifçe direnmiştir. Yüce Allah bana Muallaka'mın yerine Bakara ve Âl-i İmran surelerini vermişken ben onlardan başkasını okuyabilir miyim? İsterseniz size bunlardan biraz okuyayım, der ve beklemeden birkaç ayet okurdu. Bu hikmet deryasının yanında benim sözlerimin, şiirimin, Muallaka'mın lafı mı olur, diye eklerdi.

6. Fuhûl-i şuarâ diye tanımlanan üç beş büyük şairden biriyken gurura kapılmaması, benlik ve bencillik etmemesi onun en takdire şayan hususiyetlerini oluşturmaktadır. Cahiliye döneminde tam da zirvedeyken üstünlüğü, ustalığı, sanatı, söz mahareti tüm ülkesinde takdir ve tebci edilmişken vicdanının sesine kulak veren ve onların hepsini bir kenara koyup Rabbine yönelen tek cahiliye şairi, tek muallaka sahibi Lebîd'tir. Onun bu harika erdemi, sarsılmaz azmi, yılmaz kararlılığa her zaman bana Firavunun sihirbazlarını hatırlatmıştır. Sihir ile hakikat yüzleştğinde büyüsü bozulan oyunlar ve tüm gerçekliği ve aydınlığıyla ortaya çıkan hakikati gördüklerinde teslim olan bu sihirbazlar nasıl en içten, en cesur biçimde iman edip ölümün üzerine yürümüşlerse, Lebîd de döneminde bunu yapmıştır. Neredeyse kendi şiirini ve sanatını aynı o sihirbazların sanatına benzetmiş ve artık bir daha ona dönüp bakmamıştır.

7. Müslümanlık döneminde de bu sade, kanaatkâr, cömert ve cesur ahlakını, hayat tarzını sürdürmüştür. Haksızlık yapan idarecilerle arası açılmıştır. Bir rivayete göre dönemin hükümdarı kendisinin yıllık tahsisatına göz dikince canı çok sıkılmış ve dilerim Allah canımı alır da, bu tahsisat sana kalır ve belki gözü-

nü doyurur diyerek sitem etmiştir. Bundan ancak birkaç gün sonra da vefat etmiştir.

8. Şiiri tamamen erdemler, hukuk, adalet, insanlık değerleri ve cömertlik üzerine kuruludur. Nerdeyse hiçbir yerde paganlığa ve putperestliğe meyletmez. Daima Allah, dünyanın faniliği, geçici zevklere kapılmama, iyilik yapma, insanların arasını bulma, kadere razı olma üzerinde odaklanmıştır. Resûlullah, onun bu halini bildiğinden sözlerini ve şiirini takdir etmiştir. Hz. Âişe annemiz de çok zaman onu rahmetle yad eder ve şiirlerini ezbere okurdu. Rivayete göre onun 12.000 beytini bu şekilde rivayet edip anlatmıştır.